

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ І ХАРКІВСЬКИЙ ТИЖНЕВИК «СНІП»

Українське суспільство переживає вельми складний і суперечливий період свого формування і оновлення. Провідну роль в будівництві нової держави повинно відіграти національносвідоме громадянство. Виховання національної свідомості не можна собі уявити без налагодженої мережі культурно-освітніх закладів та української періодичної преси.

В сучасних умовах безперечно цінним є вивчення та використання досвіду народження національної періодики на початку ХХ ст. До сьогоднішнього дня дослідженням видавничої діяльності українських громадських і політичних кіл, зокрема, налагодження періодичних видань, їх змістом і спрямованістю науковці займались фрагментарно. Першу спробу дослідження історії створення періодичної преси в Україні зробив колишній член Української партії соціалістів-революціонерів А. Животко [1]. Вона мала багато недоліків і не давала повного уявлення про стан національної преси в Україні. Тривалий час подальше вивчення цієї проблеми знаходилося поза увагою дослідників. В 1995 р. вийшла монографія І. Крупського присвячена дослідженню національно-патріотичної журналістики кінця ХІХ - початку ХХ століття [2]. Побіжно вивченням цієї проблеми займалися Т. Геращенко і В. Головченко. Вони досліджували видавничу діяльність самостійників та історію національного відродження у Харкові напередодні першої світової війни [3.-С.29-30; 4.-С.134- 139]. Серед інших питань, недостатньо висвітлено видавництво тижневика «Сніп», який виходив протягом 1912 р. в центрі Слобідської України — Харкові. А саме він був чи не єдиним серед нечисленних дозволених цензурою україномовних видань, що зміг зберегти не лише українську форму, але й глибоко національний зміст [5.-С.217].

На початку ХХ ст., незважаючи на жорсткі переслідування офіційної імперської влади, українська преса робила перші кроки в формуванні національної свідомості громадянства і поступово просувалася вперед. В 1899 р. лідер українських самостійників адвокат М. Міхновський одним з перших звернувся до відповідних державних установ з питань цензури про надання дозволу на видання тижневого літературного журналу українською мовою «Проміння» [6.-С.205]. Він отримав негативну відповідь, що було цілком зрозуміло з огляду дії Валуєвського циркуляру 1863 р. та Емського едикту 1876 р.

З початком першої російської революції і оприлюдненням Маніфесту 17 жовтня 1905 року становище національної преси не поліпшилося. Та незважаючи на всі труднощі, М. Міхновський продовжував активно працювати над втіленням в життя ідеї створення української газети. Протягом 1905- 1907 рр. для популяризації самостійницьких поглядів він спробував видавати кілька легальних часописів в Наддніпрянській Україні: «Хлібороб» (Лубни), «Слобожанщина» (Харків), «Запорожжя» (Катеринослав).

«Першою ластівкою» україномовної преси на східних землях України стала газета «Хлібороб». Вона була видана у листопаді 1905 р. в Лубнах завдяки активній роботі М. Міхновського та його однодумців братів Шеметів. Газета видавалася «явочним порядком», без дозволу влади. Після виходу п'ятого номера на початку грудня її було заборонено [7.-С.236]. В 1906 р. М. Міхновський спробував продовжити видавничу роботу, перенісши її до Катеринослава. Результатом цієї праці став вихід газети «Запорожжя» під редакцією Д. Яворницького. Через урядові утиски і брак коштів вийшов лише один її номер.

Цікаво відзначити, що у Харкові до виходу готувався ще один український часопис. За свідченнями українського письменника О. Олесь (Кандиби) вже в квітні 1904 р. майже все було підготовлено до виходу української газети «Слобожанщина» [8.-С.13]. На жаль, з технічних причин і нестачі коштів перший номер «щоденної, політичної, економічної літературної та громадської часописі» вийшов лише 25 березня 1906 р. На першій сторінці

«Слобожанщини» були надруковані портрети національних героїв — Гонти й Залізняка, пояснювалась їх історична роль і заслуги перед українським народом. Начальник жандармського управління сповіщав харківського генерал-губернатора, що газета стала на «захист економічних, політичних і національних прав та інтересів українського народу» [9.-Ф.1680.-Оп. 1.-Спр.110.-Арк. 16].

Публікації в «Слобожанщині» засвідчили відхід М. Міхновського від загального захоплення ідеями соціалізму. Це виявилось, в першу чергу, в його тверезій і виваженій позиції по відношенню до виборів у першій всеросійській парламент — Державну Думу. «Слобожанщина» агітувала виборців віддати голоси за українських кандидатів. В короткій статті «Вибори до Думи Державної» М. Міхновський сформулював стратегію українських виборців. «Ми не маємо права забувати, що коли ми не підемо до Думи, то й не зможемо усунути шкідливі нам закони, або видати такі закони які нам потрібні... Через те українці мусять послати своїх виборців до Думи», — писав М. Міхновський. «Причому обирати треба українців не за походженням, а за переконаннями», — вважав він. При виборі депутатів до Державної Думи лідер самостійників відмовляється від «класового підходу» і закликає обирати до парламенту не тільки робітників і селян, але й «інтелігентні сили українського нації» тобто ті, що через Думу зможуть провести ряд реформ, направлених до однієї мети — «добробут, освіта та щастя українського народу» [10.-1906.-25 березня].

Одна з публікацій М. Міхновського в «Слобожанщині» була присвячена питанню співвідношення понять «націоналізм» і «космополітизм». У ній він намагався довести, що «ідея космополітизму й гуманізму не тільки не є противна ідеї націоналізму, навпаки — є тільки впливом її, тільки її продовженням, розвитком». Він вважав, що «космополітизм розширює, розповсюджує ідеї вітчизни на цілий всесвіт» і є природним продовженням націоналізму. Останній, у свою чергу, надає особистості можливість з'єднатись із собою подібними у «національну спілку», де «індивідуальність кожної людини ... набирає нової сили й краси» [10]. В спогадах видатного українського громадсько-політичного діяча В. Адрієвського ми знаходимо відомості про те, що «Слобожанщина» поширювалася серед виборців українських міст і сприяла створенню «Української громади» в Державній Думі першого скликання [11.-С.602].

Після поразки революції 1905 р. можливості пропаганди самостійницьких поглядів М. Міхновського значно обмежилися. Намагаючись з'єднати українців Слобожанщини в нелегкий період репресій, він установив зв'язки з відомими харківськими вченими, серед яких був відомий своїми українськими симпатіями професор Технологічного інституту М. Пильчиков. У 1907 р. М. Пильчиков і М. Міхновський одержали дозвіл на видання українською мовою двотижневика «Початок», але реалізувати цей дозвіл також не вдалося [9.-Ф.1680.-Оп.1.- Спр.131.-Арк.1-2].

З приводу закриття українських часописів полтавська газета «Рідний край» писала: «Коли був виданий знаменитий маніфест 17 жовтня 1905 року про громадські вольності, то зараз же підвела голову і пригнічена українська преса. Але ж, побувши довгий час під заборонаю, вона не могла зараз же міцно стати на ноги, не маючи за собою ані газетних робітників, ні відповідних друкарень, бо навіть наборщиків не легко було найти, тим-то через технічні умови та через адміністративні утиски — вона має характер якийсь випадковий і недовговічний» [12.-1906.-12 серпня].

З усіх харківських українських видань, що побачили світ у дорадянський період, лише часопис «Сніп» зумів протриматися цілий рік.

Протягом 1908- 1910 рр., за свідченнями Є. Чикаленка, видавця української газети «Рада», М. Міхновський не залишав надії на видання української газети на Слобожанщині. Цей факт підтверджують документи, які збереглися в фонді харківського інспектора в справах друку. Наприкінці 1910 р. М. Міхновський та його помічник М. Біленький, який мав змогу надати фінансову допомогу в видавництві української газети, звернулися за дозволом до інспекції в справах друку [9.-Ф.1680.-Оп.1.-Спр.216.-Арк.19].

На думку М. Міхновського, саме Харків, центр Слобідської України повинен був

статі колискою українського друкованого слова. В листі до І. Франка він писав: «Велика се країна — ота Слобідська Україна, але цілком не оброблена — чистий вовчий закуток. Маю сміливість розпочати діло для підготування справжньої української преси» [13.-С.102].

Нарешті, майже через рік 8 грудня 1911 р. М. Біленький (головний редактор) та М. Міхновський (видавець та редактор) отримали дозвіл на видання тижневика «Сніп». Ще кілька місяців тому Є. Чикаленко звинувачував лідера українських самостійників М. Міхновського в тому, що його невважена політична лінія «відлякує» харків'ян від «українства» і що досі нема у Харкові жодної української книгарні, не кажучи вже про газету [14.-С.301]. Факти з політичної біографії М. Міхновського спростовують це твердження. Немов би у відповідь Є. Чикаленку він пише в листі до І. Франка, з приводу заснування «Снопа»: «Вийшло ще тільки 4 числа мого «Снопа», але вже маю ту втіху, що невеличке слобідське громадянство українське аж тепер не сміє сказати: «Ми такі нездарі, що навіть часописі дрібненької не маємо». Мені здається, пане Докторе, що часопись моя вже самим фактом свого існування впливатиме на підвищення бадьорості оспалого українства на Слобідській Україні» [13.-С. 102].

Перший номер часопису вийшов у січні 1912 р. В ньому повідомлялося, що «Сніп» адресується українській інтелігенції і є єдиним українським часописом на Слобідській Україні [15.-1 січня]. Харківському інспектору в справах друку було наказано встановити особливий нагляд за цим виданням [9.-Ф.1680.-Оп.1.- Спр.216-Арк.19]. Після виходу кількох номерів «Снопа» поліція зробила висновок, що «напрямок часопису вузько націоналістичний, просякнутий прагненням до культурного відокремлення українського народу. У зв'язку з цим серед української інтелігенції міста спостерігається помітне пожвавлення» [9.- Ф.705.-Оп.2.-Спр.106.-Арк.19].

До співробітництва в часописі М. Міхновський намагався залучити найкращі сили української інтелігенції. З редакцією журналу активно співробітничали видатні митці — І. Франко, Х. Алчевська, М. Сумцов, С. Васильківський, К. Бич-Лубенський.

Завдяки розмаїттю тематики, доступному і цікавому викладенню матеріалу, фаховій його обробці за рік видання «Сніп» швидко здобув велику популярність не лише серед інтелігентських кіл, але й робітництва та селянства. Про це красномовно свідчать накладі часопису, які сягали 1500 примірників. На той час це було великим успіхом. Водночас поширювалася географія видання. Починаючи з лютого 1912 р. «Сніп» можна було придбати не тільки в Харкові, але й у Києві, Одесі, Катеринославі, Херсоні, Полтаві [15.-11 лютого]. В цей час начальник Харківського жандармського управління зазначав, що «Українство, яке виникло в інтелігентних колах, тепер помітно демократизувалось і охоплює все більш широкі напівінтелігентні маси (конторники, канцеляристи, учителя нижчих шкіл), які в свою чергу є провідниками його у селянську масу» [16.-Ф.3.-Оп.287.-Спр.368.-Арк.34]. Саме «Сніп» відіграв одну з головних ролей у розширенні соціальної бази українського національного руху на Слобожанщині напередодні першої світової війни.

Харківський тижневик «Сніп» містив у собі статті з політичних та громадських питань, критичні огляди літератури та мистецтва, а також оповідання, фейлетони, вірші, хроніку подій, ілюстрації тощо. В березні 1912 р. з'явилася нова рубрика «З життя Слобідської України», в якій розповідалося про важливі суспільно-політичні події в регіоні. В рубриці містилась інформація про заснування і діяльність українського товариства імені Г. Квітки-Основ'яненка, роботу українського відділу Харківської громадської бібліотеки, збір коштів на спорудження пам'ятника Т.Г.Шевченку та інше. Вона користувалася особливою популярністю серед місцевої української громади.

Протягом року в тижневику «Сніп» у рубриці «Галерея сучасних діячів» було опубліковано серію цікавих статей, присвячених видатним діячам української культури. Серед них М. Лисенко, М. Грушевський, М. Садовський, О. Косач, І. Франко, М. Сумцов. В березні 1912 р. М. Міхновський публікує статтю «Шевченкові роковини», в якій виявляє

безмежну любов до національного генія, звеличує його історичну роль і справді пошевченківськи закликає «скинути рабську мораль і проїнятися нескореною — націоналістичною» [15.-10 березня]. В шостому номері «Снопа» була надрукована надіслана І. Франком «Притча про захланність» та портрет письменника, подарований редактору часопису в 1900 р.

Значна частина матеріалів часопису готувалася М. Міхновським. В них він продемонстрував непересічні здібності журналіста і публіциста. Навіть член клубу російських націоналістів С. Щоголів у своїй книзі «Український рух як сучасний стан південноросійського сепаратизму» вимушений був визнати великий професіоналізм видавців газети: «Бадьорий та оптимістичний новий український тижневик «Сніп»... кожний хто знайомий з малоросійським нарiччям визнає чудову чистоту та мелодію малоросійської мови» [17.-С. 184].

Публікації в «Снопі» засвідчили подальшу еволюцію в поглядах М. Міхновського на майбутнє української держави в бік консерватизму. В одній з редакційних статей він писав: «Українці повинні пам'ятати, що сучасна нація складається з багатьох шарів громадянства. Коли ми хочемо, щоб українці були нацією в новочасному розумінні слова, ми повинні мати національну, патріотичну, ліберальну маючу буржуазію» [15.-7 жовтня]. В 1912 р. М. Міхновський остаточно відійшов від соціалістичного бачення майбутнього України. Держава бачилась йому як самостійний організм з самодостатньою економікою і повною соціальною структурою, для всіх тих хто спроможеться забезпечити її самостійне державне і економічне існування.

Коли у 1912 р. розгорнулася передвиборча кампанія, позиція М. Міхновського, яку він зайняв в 1906 р. по відношенню до Державної Думи, не змінилася. 27 квітня 1912 р. в 22 номері «Снопа» було надруковано статтю «Українські платформи», зміст якої визначав тактику українців під час виборів до Державної Думи незалежно від соціального походження, матеріального становища та належності до політичних партій і блоків. М. Міхновський рішуче виступив проти передвиборчих угод з будь-якими неукраїнськими партіями, які не визнають вимоги національно-територіальної автономії України. «Мабуть, кожному видно, — зазначав М. Міхновський, — що обороняти інтереси українського народу не можуть ані Поляки, ані Москалі, а змогли б се зробити тільки самі Українці. Коли ж се так, то Україна повинна мати в Думі своїх послів, значить, українці повинні обирати українців, а не чужих, як досі робили. Не треба забувати, що чужинці користуються на Україні більшими впливами, ніж самі українці. І ми мусимо з України послати іменно українців, бо не українців з України пошлють і без нас». М. Міхновський закликав українців, незважаючи на партійні протиріччя, виступити у виборах разом і всі зусилля суспільства спрямувати на те, щоб обрати до Думи якомога більше українських депутатів. На думку М. Міхновського, якщо в виборах до Державної Думи український народ виступить однотайно, як одна цілість, то й після виборів депутати повинні об'єднатися в єдину фракцію — «Український парламентський клуб», в якому будуть відстоювати національні інтереси українського народу.

Найважливішими вимогами «Української платформи» були: загальна обов'язкова початкова освіта населення, запровадження викладання українською мовою в усіх школах України — від початкової до вищої. «Народ без рідної школи, — пояснювалося в статті, — се народ без будуччини, можна ще ждати з реформами політичними та соціальними, але не можна довше дождатися школи... Без школи нація мре і дичіє. Нема освіти, нема й людей, а є тільки етнографічні істоти», — зазначалось у часопису [15.-27 квітня]. Далі вимагалось створення в Києві Української Академії Наук, забезпечення законом громадянських і національних свобод, рівноправ'я на Україні російської і української мов, проведення робітничого законодавства, зменшення податків, припинення економічного і фінансового виснаження України, автокефалія української православної церкви, об'єднання всіх земств, що знаходяться на території України у єдине самоврядування українського народу. В основу земської реформи, наголошував «Сніп», необхідно

покласти національний принцип, який забезпечив би домінування в них українських народних елементів.

Завдяки поміркованій і виваженій позиції «Снопа» харківські українці отримали підтримку навіть з боку місцевої ліберальної газети «Южный край». 7 вересня 1912 р. в ній на першій сторінці була надрукована стаття «Українці і вибори», в якій зазначалося: «Немає сумніву, що погляди українців здорові, життєздатні і так, би мовити психологічно неминучі» [16.-Ф.3.-Оп.287.- Спр.368.-Арк.1]. Але у представників влади в Харкові стаття «Українські платформи» викликала страшенне роздратування. До редактора часопису М. Біленького Харківський генерал-губернатор М. Катеринич застосував арешт на 90 діб і штраф у розмірі 500 карбованців [16.-Ф.3.-Оп.287.-Спр.387.-Арк.17].

Незважаючи на це, в кожному номері «Снопа» продовжували виходити статті спрямовані на захист інтересів українського народу проти великодержавної шовіністичної політики царської влади. Водночас газета приділяла увагу стану українського національного питання в Австро-Угорській імперії. В одному з чергових номерів з'явився матеріал з приводу заснування в Австро-Угорщині українського університету, де говорилося: «Від пари десятків літ ми звикли дивитися на Східну Галичину, як на український П'ємонт. Ми бачили, що в Німецькій державі український народ є в меншій приниженні, ніж в слов'янській Росії». Але в цьому автори вбачали не меншу небезпеку і запитували: «Хто знає, що для українства гірше, чи солодкі слова австрійського правительства, чи груба брутальна мова — російського?». Незважаючи на різні форми заборон в російській і австрійській частинах України, зміст і спрямованість імперської політики щодо українства залишалися однаковими. «Коли груба мова столиці австрійського циркуляра має на думці не дозволяти проникнутися національній українській енергії, то солодкі слова австрійського правительства мають на думці приспати розбуджену українську енергію. Мета одна й та сама. Різниця тільки в тім, що австрійське правительство віддає нашу націю на поталу полякам, а російське — росіянам», — писав «Сніп» [15.-20 квітня].

Вихід «Снопа» засвідчив нестримний процес політизації та радикалізації українського культурно-національного руху на Слобожанщині перед першою світовою війною. Даючи оцінку українському руху в цей період начальник Харківського жандармського управління відзначив особливу роль тижневика, який «об'єднав біля себе найбільш опозиційні елементи ... без сумніву сприяв піднесенню серед населення малоросійських губерній національної свідомості» [16.-Ф.3.-Оп.287.-Спр.368.-Арк.34].

Є. Чикаленко вважав, що якщо б газета М. Міхновського мала консервативний характер, «то й адміністрація не дивилась би на неї скося, та й публіка не боялась би її передплачувати» [14.-С.149]. Але не тільки цензурні переслідування були причиною закриття журналу. 30 грудня 1912 р. вийшов останній номер часопису, в ньому М. Міхновський писав: «Сніп» умирає смертельно ранений байдужістю нашого громадянства, а не дошкуляннями з боку ворогів» [15.-30 грудня].

Проте, незважаючи на припинення виходу часопису, протягом кількох наступних років у західноукраїнських періодичних виданнях можна було зустріти схвальні відгуки і посилення на харківський тижневик. «Сніп» залишив помітний слід у вітчизняній періодиці, про це свідчить, зокрема, той факт, що наприкінці 90-х рр. ХХ століття на Слобожанщині було відроджено видання часопису під такою ж назвою.

Однією з головних причин припинення виходу газети «Сніп» стали наростаючі в тогочасному суспільстві розбіжності, суперечки і чвари, які на жаль ми можемо спостерігати і сьогодні. Сприяти єднанню українського суспільства, як важливої передумови розбудови правової держави, повинна українська преса. В цьому процесі важливе місце на початку ХХ століття посідав тижневик «Сніп».

Джерела та література

1. Животко А. Історія української преси. — Мюнхен, 1989 - 1990.

2. Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України (друга половина ХІХ - перша чверть ХХ століття). — Львів, 1995.
3. Геращенко Т. Періодичні видання самостійників на Наддніпрянщині (1905-1914) // Проблеми історії національного руху на Україні. Тези доповідей. — Київ- Миколаїв, 1992.
4. Головченко В. Український національно-культурний рух у Харкові напередодні і під час першої світової війни // Березіль. — 1995. — № 1 - 2.
5. Довідник з історії України. — Т.3. — К., 1999.
6. Літературно-науковий вісник. — Львів, 1899. — Кн. 3.
7. Літературно-науковий вісник. -Львів, 1905. — Кн.12.
8. Бондар-Терещенко І. «Слобожанщина» та її редактор // Слово і час. — 1995. — №1.
9. Центральний державний історичний архів України.
10. Слобожанщина. (Харків). Щоденна політична, економічна та літературна часопис.
11. Андрієвський В. Микола Міхновський (нарис суспільно-політичної біографії) //Визвольний шлях. — 1974. —№6.
12. Рідний край. (Полтава).
13. Квіт С. Невідомі документи про Миколу Міхновського //Українські проблеми. — 1994. —№2.
14. Чикаленко Є.Х. Щоденник (1907–1917). — Львів, 1931.
15. Сніп. (Харків). Українська часопис для інтелігенції. — 1912.
16. Державний архів Харківської області.
17. Щеголев С.Н. Украинское движение как современннй зтап малорусского сепаратизма, — К., 1912.